GENETİK YOLUYLA ISLAH EDİLMİŞ BİTKİLERDE ISLAHÇI HAKLARININ KORUNMASI

Yrd. Doç. Dr. Mustafa TÜYSÜZ*

Konum ıslahatçı hakkıyla ilgilidir. Fikri mülkiyet hakkı içerisinde değerlendirilir. Bu hak nasıl ve nerden alınır, patent hakkından farkı var mıdır, yeni bitki çeşidi dediğimiz türler nelerdir gibi sorularla ilgili açıklamalarda bulunacağım.

Yeni bitki çeşidi geliştirmenin farklı yolları var. Bunlardan biri geleneksel yol dediğimiz melezleme ve seleksiyon dediğimiz yollardır. Her ikisi de genetik mühendislikle bir genin bitki çeşidi içerisine enjekte edilmesi suretiyle yeni bir bitki çeşidinin geliştirilmesi yoludur. Bu yolların hiçbiri ıslahatçı hakkının elde edilmesi açısından bir önem arz etmemektedir. Yani her iki yolla da bir bitki çeşidi geliştirilirse geliştiren kişinin ıslahatçı hakkı almasına bir engel yoktur.

Islahatçı hakkı çeşitli yollarla korunmaktadır. İlk koruma 1961 yılında uluslararası düzeyde bir sözleşmenin imzalanmasıyla ortaya çıkmıştır. Fakat bundan önce de ıslahatçı hakkı çeşitli düzenlemelerle korunmaktaydı. Amerika'da 1930 tarihli Patent Kanunuyla ve bundan başka bitki çeşitleriyle ilgili çıkarılmış olan özel kanunlarla koruma söz konusuydu. Ancak Avrupa hukukunda bu konuda bir koruma söz konusu değildi. Avrupa Patent Sözleşmesi bitki çeşitlerini koruma dışı bırakmıştı. Mikrobiyolojik usuller patentle korunabiliyorken biyolojik usullerde koruma söz konusu değildi. Dolayısıyla yeni geliştirilen çeşitler üzerinde ıslahatçı hakkının tanınması önem taşımaktadır. Bizim hukukumuzda da 2004 yılında bu konuda çıkarılmış olan yeni bir düzenleme ile ıslahatçı hakkının korunması sağlanmıştır. Patent koruması bizim hukukumuzda da söz konusu değildir. Dolayısıyla sui generis bir düzenlemeyle ıslahatçı hakkının korunması sağlanmıştır.

---

* Karadeniz Teknik Üniversitesi Hukuk Fakültesi Öğretim Üyesi.

Islahatçı hakkının konusunu bitki çeşidi oluşturmaktadır. Botanistler olarak bir sınıflandırma yaptığımızda en son basamakta yer almaktadır. Bitkiler âleminde bölüm, sınıf, takım, familya, cins, tür ve çeşit olarak bir sınıflandırma söz konusu. Örneğin fıstık çamı türünden farklılaşmış çeşitlerin korunması söz konusudur.

Islahatçı hakkının korunması bakımından hücreler yani bitkinin çoğaltım materyali de bu kapsamda değerlendirilebilir. Yani bir hücre üretildiğinde yeni bir bitki çeşidi veriyorsa çoğaltım materyali olarak koruma söz konusu olur.

Hayvanlar ıslahatçı hakkının korunması kapsamında değildir. Mantarlarla ilgili olarak yenilebilen mantarlar ve diğer mantar çeşitleri normalde ayrı bir alemde yer almaktadırlar. Fakat Avrupa Islahatçı Hakkı Tüzüğü'nde bitki çeşidi benzerlerinin de korunması söz konusudur. Bizim hukukumuzda benzerleri kavramı kullanılmadığı için genişletmeyebiliriz de. Bu bir yorum meselesidir.

Bitki çeşidinin kısımları söz konusudur. Bazı kısımlarını görebiliriz yaprak, kök, tohum, fide gibi. Bazı kısımlar ise kolaylıkla görülemezler hücreler gibi. Normalde bitki çeşidi korunur. Bitkiden doğrudan doğruya elde edilen ürünler de korunmaktadır; örneğin zeytinden elde edilen zeytinyağı da korunur. Ancak bunun için de önceki aşamada ıslahatçı hakkının ileri sürülmesi bakımından makul bir durumun ortaya çıkmaması gerekir. Örneğin, o çeşit ıslahatçı hakkına koruma tanımayan bir ülkede üretildi, dolayısıyla biz burada almış olduğumuz ıslahatçı hakkını koruma tanımayan bir ülkede ileri sürmemiz mümkün değildir, ama ondan elde edilmiş olan ürünler bakımından veya ülkemize girmesi bakımından ileri sürebiliriz.

Genetiği değiştirilmiş organizmalarla ilgili olarak transgenik bitki söz konusudur. Transgenik bitkiler bitki çeşidi niteliğinde olmayabilir. Eğer spesifik olarak geliştirilmiş olan bir bitki çeşidi ile ilgili ise o gen, o takdirde ıslahatçı hakkı koruması söz konusudur. Gen birçok bitkiye enjekte edilebilir. Bu durumda bu bitki çeşidi olarak korunmaz. Çünkü bitki

çeşidiyle ilgili olarak korunan husus bir gen değildir, genotiplerdir, yani genlerin toplamıdır.

Islahat usulleri korunur mu? Bir bitki çeşidi geliştirirken kullanılan genetik mühendislik teknikleri kullandık, bu usul korunur mu? Islahatçı hakkıyla ilgili kanun usul korumasına yer vermemiştir. Geleneksel usullerin korunmasına gerek olmadığı ifade edilmiş, biyoteknolojik usuller ise mikrobiyolojik usul olarak patent koruması kapsamında girmektedir.

Islahatçı hakkının kaplamında neler yer alır? Çeşit ve çoğaltım materyalleri o kişinin yerine getirmesi gereken eylemlerdir. Yani birinin ihlal edilmesi ıslahatçı hakkının ihlal edilmesi için yeterlidir.

Islahatçı hakkının bazı açılardan sınırlandırılması da söz konusudur.

Islahatçı hakkı alabilmek için bazı şartlar söz konusudur. İlki yenilik şartıdır. O çeşidin daha önce kullanılmış olmaması gerekir. Bunun dışında süreler de vardır. Hakkın kötüye kullanımı niteliğindeki eylemler yenilik şartının gerçekleşmesine etki etmezler. Artık ve yan ürünler de yeniliği etkilemez. Diğer şart ise farklılıktır. Patent hukukundaki yenilik kavramıyla örtüşmektedir. Diğer çeşitlerden açıkça ayırt edilmiş olması gerekmektedir. Yeknesaklık özelliğini taşımış olması gerekmektedir. Başvuru aşamasında isimlendirilmiş olması da gerekmektedir.

Islahatçı hakkı tescille korunur. Hemen hemen herkes bu haktan yararlanabilir. Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı nezdinde tutulan ıslahatçı hakkı kütüğüne tescil işlemi yapılır. Islahatçı hakkı sahibi bu hakkı üzerinde çeşitli işlemlerde bulunabilir. Devredebilir, rehnedebilir ve hacze konulabilir. Lisans vermek suretiyle de başkalarının kullanımına açık bırakılabilir.

Islahatçı hakkıyla ilgili de koruma süresi öngörülmüştür. Bunlar 25 yıl ve 30 yıldır. Bu haktan vazgeçme de söz konusu olabilir. Yıllık ücretlerin ödenmemesi de bu hakkın sona ermesine sebebiyet verir.

Sona erme dışında bir de hükümsüzlük nedenleri vardır. Mahkeme kararıyla tespit edilir. Yukarıda belirttiğimiz şartları başvuru aşamasında taşımaması durumunda ilgili herkesin başvurusu üzerine hükümsüzlüğüne karar verilir.

Islahatçı hakkının iptali de söz konusu. Başlangıçta taşınan şartlar sonradan kaybedilmiş olabilir. Bu durumda iptale resen karar verilir.

Islahatçı hakkında ihlaller söz konusu olabilir. Münhasır yetkilerin ihlal edilmiş olması durumu karşımıza çıkabilir. İhlallere karşı çeşitli tedbirlere başvurulabilir. İhtiyati tedbire gidilebilir. Aletlere el konulması söz konusu olabilir. İhlalin tespiti, tespit davası olabilir. Kaldırılması veya uğranılmış olan maddi ve manevi zararların giderilmesi için tazminat davası öngörülmüştür. Bunun dışında hapis ve para cezaları da var[**].

[**] Bant kayıtlarından aynen alınmıştır.